STANEVI v. Bulgaria (№ 56352/14)

Обставини справи

У 2010 році чоловік першої заявниці та батько другої загинув у результаті автомобільної аварії, що сталася з вини людини, яка страждала на психічне захворювання. Справа стосувалася скарг заявниць за статтею 13 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на результати судового розгляду, що відбувся після цього, за участю страхової компанії водія та спроби отримати компенсацію за завдану заявницям шкоду.

Хвороба Н. Т. була діагностована в 1999 році. У наступні роки було зареєстровано один депресивний і один маніакальний епізоди, але жодних інших після того, як йому було призначено ліки. Таким чином йому вдалося закінчити університет і зробити кар'єру.

Однак у липні 2010 року його самопочуття погіршилося – він був надмірно збуджений, не міг зберігати спокій тощо. Н. Т. звернувся до психіатра, йому призначили додаткові ліки. У серпні 2010 року він поїхав у відпустку на море, де знову був надмірно збуджений, мало їв і не спав, пив багато алкоголю та кави, відмовлявся спілкуватися зі своєю дівчиною та викинув ліки.

По дорозі з моря додому він заїхав у місто Карнобат до дідуся. 21 серпня 2010 року він жорстоко вбив свого дідуся, а згодом спричинив аварію, у якій загинув пан Stanev. На момент ДТП Н.Т. не був у стані алкогольного сп'яніння.

За фактом ДТП відкрили кримінальне провадження. Встановлено, що це сталося з вини Н. Т. Слідство також показало, що Н. Т. страждав на біполярний афективний розлад і на момент аварії переживав маніакальний епізод і психотичні симптоми.

Враховуючи, що Н. Т. не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності, оскільки його поведінка була спричинена психічним захворюванням, 15 червня 2011 року прокурор припинив кримінальне провадження щодо смерті пана Stanev. Окреме провадження щодо смерті діда Н. Т. було припинено з тієї ж підстави.

Заявниці, поінформовані про постанову про закриття кримінального провадження щодо пана Stanev, її не оскаржували.

У квітні 2011 року Н. Т. було обрано примусове лікування, яке він проходив до грудня 2014 року.

Оскільки Н.Т. мав страхування цивільної відповідальності, 26 червня 2011 року заявники подали позов проти його страхової компанії. Кожна із них вимагала 150 000 болгарських левів (BGN), що еквівалентно приблизно 77 000 євро (EUR), як відшкодування моральної шкоди, спричиненої смертю їх родича.

Рішенням від 23 липня 2012 року Софійський міський суд присудив кожній із заявниць 90 000 левів (46 000 євро). Зазначалося, що на момент ДТП Н. Т. був нездатний усвідомлювати наслідки та значення своїх дій, що означало, що він сам не міг нести за них кримінальну чи цивільну відповідальність. Проте його страховик

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

ніс відповідальність на підставі статті 47(2) Закону про зобов'язання та контракти (див. пункт 24 цього рішення), яка була застосована за аналогією.

Страхова компанія подала апеляцію. Софійський апеляційний суд заслухав додаткового свідка, матір Н. Т., яка заявила, що помітила погіршення психічного здоров'я свого сина влітку 2010 року, але коли вона побачила його вранці 21 серпня 2010 року він виглядав «нормальним». Коли вона побачила його через 2-3 дні під вартою, він знову був «стабілізований». Лікар Н. Т. також був заслуханий, і він повідомив, що його пацієнт ніколи раніше не мав такого серйозного психотичного епізоду.

Рішенням від 14 березня 2013 року Софійський апеляційний суд скасував рішення суду нижчої інстанції та відхилив позови заявниць. Суд визнав безспірним те, що Н. Т. був належним чином застрахований, і що він спричинив аварію, в якій загинув родич заявниць. Також підтверджено, що на момент аварії Н.Т. був психічно хворим, що означало, що шкода, заподіяна заявницям, була не з його вини. Це означало, що презумпція провини, яка містилася в статті 45 Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 23 цього рішення), не застосовувалася, і що він не міг нести цивільну відповідальність. Це також означало, що його страховик, відповідальність якого була визначена в статті 226 § 1 Кодексу страхування 2005 року (див. пункт 25 цього рішення), також не був відповідальним.

Верховний суд своїм остаточним рішенням від 10 березня 2014 року відмовив у наданні дозволу на подання касаційної скарги. Він зазначив, зокрема, що висновки Софійського апеляційного суду щодо «функціональної» відповідальності страховика були правильними.

Паралельно з вищезазначеним провадженням перша заявниця також подала позов до страхової компанії Н. Т., вимагаючи відшкодування збитків за власні травми (див. пункт 5). Софійський міський суд присудив їй компенсацію з цього приводу. Однак страхова компанія оскаржила це рішення, і Софійський апеляційний суд відхилив позови першої заявниці.

Верховний суд рішенням по суті від 15 жовтня 2015 року спочатку розглянув основне питання, яке було порушене перед ним, а саме щодо відповідальності страхової компанії за шкоду, заподіяну на дорозі особою, яка вважається «недієздатною» у значенні статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 24 цього рішення). Суд постановив, що страховик не несе відповідальності, якщо тільки не можна було встановити, що заподіювач спричинив «недієздатність» з власної вини, або коли іншу особу, яка здійснює контроль, можна було б притягнути до відповідальності відповідно до статті 47(2) (там само).

Верховний суд також постановив, шляхом *obiter dictum*, що у випадках, коли страховик не несе відповідальності через недієздатність заподіювача шкоди, Гарантійний фонд, створений відповідно до Кодексу страхування 2005 року (див. пункт 26 цього рішення), не несе відповідальності за виплату компенсації, і рекомендував законодавцю передбачити таку відповідальність.

З огляду на конкретні обставини справи, на основі зібраних доказів він встановив, що презумпція вини Н. Т. не була спростована, оскільки не було

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

доведено, що на момент дорожньо-транспортної пригоди Н. Т. справді був недієздатним у розумінні статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори. Таким чином, страховик мав нести відповідальність і був зобов'язаний виплатити 80 000 левів (41 000 євро) першій заявниці як відшкодування збитків.

Оцінка Суду

У разі смерті або небезпечних для життя тілесних ушкоджень позитивне зобов'язання держави згідно зі статтею 2 Конвенції щодо захисту права на життя також передбачає наявність ефективної незалежної судової системи, здатної швидко встановлювати факти для притягнення до відповідальності винних і надання належного відшкодування жертві.

У справах щодо ненавмисного заподіяння смерті ця вимога буде задоволена, якщо правова система надає жертвам (або їхнім найближчим родичам) засіб правового захисту в цивільних судах, окремо або разом із засобами правового захисту в кримінальних судах, що забезпечує відповідальність, яка має бути встановлена, і будь-яке відповідне цивільне відшкодування, яке має бути отримано (див. рішення у справі Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania [ВП]).

У цій справі органи прокуратури відкрили кримінальне провадження за фактом загибелі пана Stanev в дорожньо-транспортній пригоді. Це провадження було припинено після того, як було встановлено, що Н. Т. – особа, яка спричинила аварію, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності (див. пункт 8 цього рішення). Хоча немає жодних сумнівів у тому, що розгляд справи призвів до встановлення фактів, він не мав наслідком надання будь-якого відшкодування заявницям, як найближчим родичам жертви. Заявники не скаржилися на це провадження.

Скарги заявниць були зосереджені на одному з аспектів позитивного процесуального зобов'язання держави за статтею 2 Конвенції – обов'язку запровадити ефективну систему, яка дозволяє, у разі ненавмисного заподіяння смерті, надання відповідного цивільного відшкодування.

Заявниці не отримали жодної компенсації за смерть свого родича. Уряд не стверджував, що в такій справі, як їхня, ненадання компенсації було виправданим з будь-яких підстав, або що національна правова система прямо мала на меті відмовляти у компенсації в подібних ситуаціях. Насправді очевидно, що існуюча національна система, а саме обов'язкове страхування цивільної відповідальності водіїв, доповнена положеннями про Гарантійний фонд, призначений для покриття випадків, коли страховики не несуть відповідальності (див. пункт 26 цього рішення), спрямована на гарантування компенсації за будь-яку смерть на дорозі з вини іншої особи.

Скоріше, загальна позиція Уряду полягала в тому, що компенсація була в принципі доступною в ситуації, подібній до ситуації заявниць, що існуюча система була ефективною, і що саме невиконання заявницями відповідних процедур

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

призвело до оскаржуваного результату, а саме відсутності будь-якої компенсації за смерть пана Stanev (див. пункти 49-50 цього рішення).

Повертаючись до того, що Уряд вважав належним шляхом отримання компенсації (див. пункт 41 цього рішення), Суд взяв до уваги, по-перше, заяву заявниць про те, що вони не мали підстав оскаржувати припинення кримінального провадження, і що вони не заперечували, що Н. Т. не ніс кримінальної відповідальності через свою психічну хворобу (див. пункт 45 цього рішення). У такому випадку він погодився, що не було сенсу в їхньому застосуванні цього процесуального шляху.

Щодо можливості для заявниць звернутися з позовом до суду проти Н. Т. безпосередньо, Суд зауважив, що заявниці зробили найбільш очевидний і логічний крок, а саме подали позов безпосередньо до страхової компанії. Немає сумніву, як вони зазначили (див. пункт 45 цього рішення), що було б набагато легше виконати будь-яке рішення, винесене проти такої компанії, ніж рішення, винесене проти приватної особи. Зрештою, основним принципом страхування цивільної відповідальності водіїв є відповідальність страховика замість відповідальності окремого заподіювача. Відповідно, Суд не вважав, що після безуспішного позову проти страхової компанії заявниці повинні були подати позов проти Н. Т.

По-друге, щодо будь-якої відповідальності Гарантійного фонду, Уряд не довів, що судовий позов проти нього мав би достатні шанси на успіх, і не надав жодної відповідної прецедентної практики з цього приводу. Суд додатково послався на заяву Верховного суду під час провадження, ініційованого першою заявницею, про те, що в такій справі, як ця, Фонд не буде зобов'язаний виплачувати компенсацію, і що законодавча влада повинна врегулювати це питання (див. пункт 21 цього рішення).

Насамкінець Уряд стверджував, що під час провадження проти страхової компанії заявниці не висунули конкретного аргументу, а саме те, що Н. Т. 21 серпня 2010 року сам спричинив свою нездатність контролювати або розуміти свої дії (див. пункт 41 цього рішення). Оскільки це означало, що він несе відповідальність за шкоду, заподіяну заявникам, на підставі статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 24 цього рішення), Уряд вважав, що заявниці упустили розумний шанс виграти справу.

Однак Суд зауважив, що вищезазначена позиція ніколи не згадувалася та не обговорювалася ні на національному рівні, ні в провадженні щодо смерті пана Stanev, ні у провадженні першої заявниці щодо тілесних ушкоджень. Жодного подібного твердження не було зроблено у звіті медичного експерта, розглянутого національними судами, який, здається, приписував хвилювання, стрес, пияцтво, відсутність їжі та відсутність сну Н. Т. у дні, що передували ДТП, його психічним захворюванням (див. пункт 60 цього рішення) Це правда, що в одному з національних рішень, поданих Урядом, Софійський апеляційний суд вважав, що вживання алкоголю в поєднанні з психічним захворюванням призвело до того, що заподіювач шкоди – з його власної вини – був нездатним контролювати свої дії під час водіння (див. пункт 29). Таким чином, аргументація, запропонована Урядом,

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

може, в принципі, мати сенс відповідно до національного прецедентного права. Однак Суд вважає доречними два елементи у цій справі. По-перше, відсутність будь-яких доказів на попередніх стадіях провадження, які б вказували на те, що Н. Т. сам спричинив свою недієздатність і, по-друге, той факт, що позов першої заявниці як безпосередньої потерпілої було задоволено без будь-якої опори на цей аргумент (див. пункти 20–22 цього рішення). Як наслідок, Суд не вбачив підстав звинувачувати заявниць у тому, що вони не висунули такий аргумент у національному провадженні.

Засобом правового захисту, який фактично використовували заявниці, був цивільний позов до страхової компанії Н. Т. Як зазначалося та з уже наведених причин (див. пункт 57 цього рішення), за цих обставин це був найбільш розумний і ефективний засіб правового захисту, який був доступний і міг призвести до належного відшкодування.

Однак позов, який розглядався, було відхилено, оскільки було встановлено, що, оскільки Н. Т. не міг нести цивільної відповідальності, його страховик також не ніс відповідальності (див. пункти 16–17 цього рішення). Дійшовши такого висновку, Софійський апеляційний суд аргументував це тим, що відповідальність страховика згідно з національним законодавством була «функціональною», тобто вона повністю залежала від відповідальності заподіювача шкоди (див. пункт 16 цього рішення). Хоча на той час національне законодавство з цього конкретного питання могло бути не повністю врегульованим, подальших обґрунтувань для відхилення позову заявниць не було надано, і не було надано відповідності аргументації, прийнятій Верховним судом, коли він задовольнив позов першої заявниці на основі тих самих фактів і тих самих аргументів (див. пункти 20–22 цього рішення).

Суд не вважав, що позиція заявниць у провадженні щодо смерті пана Stanev була неадекватною, або що будь-яка відсутність старанності з їхнього боку була причиною відхилення їхнього позову. Основні аргументи заявниць, а саме факт того, що Н. Т. не ніс кримінальної відповідальності, не виключає автоматично відповідальності страховика, і те, що презумпція провини не була спростована (див. пункт 13 цього рішення), були розумними та доречними.

На підставі вищезазначеного Суд дійшов висновку, що заявниці старанно використовували обраний ними засіб юридичного захисту та наводили відповідні аргументи. Результат провадження щодо тілесних ушкоджень першої заявниці, який був позитивним для неї (див. пункти 18–22 цього рішення), підкріплює цей висновок: не було доведено, що перша заявниця прийняла будь-яку іншу лінію аргументів у паралельному провадженні, ініційованому нею.

Крім того, немає сумніву, що положення національного законодавства щодо Гарантійного фонду (див. пункт 26 цього рішення) не охоплювали ситуацію, подібну до тієї, яка була предметом справи, а саме шкоди, заподіяної особою, яка не була злочинною та цивільно-правової відповідальності, але які мали чинне страхування цивільно-правової відповідальності.

У світлі вищезазначених міркувань Суд доходить висновку, що відсутність будь-якої компенсації моральної шкоди, завданої заявницям у зв'язку зі смертю

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

їхнього родича, не була ані результатом застосування загальної політики на обґрунтованій підставі, ані результатом невикористання заявницями належним чином існуючих національних процедур. Це означає, що за конкретних обставин цієї справи держава-відповідач не забезпечила систему, яка б дозволяла належне відшкодування, як того вимагає стаття 2 Конвенції.

Відповідно, мало місце порушення позитивного процесуального зобов'язання держави відповідно до цього положення.

У світлі вищевикладеного Суд відхилив заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів правового захисту, які він раніше приєднав до розгляду по суті (див. пункт 43 цього рішення).

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 травня 2023 року й набуло статусу остаточного 30 серпня 2023 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.